

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.62>**К. А. Шуневич***аспірантка кафедри кримінального процесу і криміналістики**Львівського національного університету імені Івана Франка**orcid.org/0000-0001-7141-5930*

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ІТАЛІЇ

У статті показано вплив типу процесу, який домінує в державі, на порядок залучення судового експерта у кримінальне провадження на прикладі Італії, яка в своєму історичному розвитку здійснила перехід від інквізиційного до змагального типу процесу. Виявлено основні переваги та недоліки типу процесу під час залучення судового експерта у кримінальне провадження. Досліджено «слідчі» повноваження сторін щодо самостійного права збирати докази в процесі встановлення фактичних обставин справи внаслідок реформування кримінально-процесуального законодавства Італії. Визначено необхідність дотримання однакових стандартів прав людини, зокрема в контексті забезпечення кожному реальному праву на справедливий суд у разі залучення судового експерта у кримінальне провадження.

Здійснено аналіз організації проведення судової експертизи в Італії, зокрема, досліджено законодавчу регламентацію статусу суб'єкта, уповноваженого виконувати судові експертизи; загальний порядок залучення судового експерта на стадіях досудового розслідування та під час судового розгляду; можливість проведення судових експертиз у кримінальному провадженні експертами, залученими сторонами. Приділена увага порядку упорядкування та ведення Реєстру судових експертів у кримінальних справах в Італії. Розглянуто права і обов'язки судового експерта, правила використання в доказуванні висновку експерта.

Встановлено, що відмінність між «офіційно призначеним судовим експертом» та «технічним консультантом» залежить від суб'єкта, який залучає експерта у кримінальне провадження. Охарактеризовано особливості залучення експерта суддею – «офіційно призначеного судового експерта», а також процесуальний статус експертів, залучених сторонами – «технічних консультантів».

Окрема увага приділена оформленню судовим експертом результатів проведеного експертного дослідження в кримінальному процесі Італії. Проаналізовано відповідальність судового експерта у разі неналежного виконання своїх професійних обов'язків.

Ключові слова: судова експертиза в Італії, спеціальні знання, судовий експерт в Італії, висновок експерта, Реєстр судових експертів в Італії.

Shunevych K. A. FORENSIC EXAMINATION IN THE CRIMINAL PROCESS IN ITALY

The author analyzes the influence of the type of process on the procedure of involving a forensic expert in criminal proceedings on the example of Italy, which in its historical development has made the transition from the inquisitorial to the adversarial type of process. The main advantages and disadvantages of the type of process in involving a forensic expert in criminal proceedings are proposed. The "investigative" powers of the parties regarding the right to collect evidence in the process of establishing the facts of the case as a result of the Italian criminal procedure reform has been researched. The compliance with the same human rights standards, in particular in the context of ensuring the right to a fair trial in the procedure of involving a forensic expert in criminal proceedings is identified as necessary.

The organization of forensic examination in Italy is analyzed, in particular the legislative regulation of the status of the subject authorized to carry out the forensic examination; the general procedure of involving a forensic expert at the stages of pre-trial investigation and during the trial, the possibility of conducting forensic examinations in criminal proceedings by experts, involved by the parties. Attention is paid to the procedure of organization of the Register of forensic experts in criminal cases in Italy. The rights and responsibilities of a forensic expert, the rules of use in proving the expert's opinion are considered.

It is determined that the distinction between an "officially appointed forensic expert" and a "technical consultant" depends on the entity that engages the expert in the criminal proceedings. The peculiarities of involving an expert by a judge – "officially appointed forensic expert", as well as the procedural status of experts involved by the parties – "technical consultants" are analyzed.

Particular attention is paid to the form of registration by a forensic expert of the results of an expert examination in the criminal process in Italy. The liability of a forensic expert in case of improper performance of his professional duties has been considered.

Key words: forensic examination in Italy, special knowledge, forensic expert in Italy, expert opinion, Register of forensic experts in Italy.

Експертне забезпечення судочинства у різних державах має свої особливості, які сформувались історично та мають свої закономірності розвитку. Дослідження судово-експертного забезпечення кримінального провадження Італії є важливим з декількох причин. По-перше, вивчення процесуального порядку проведення судової експертизи, дослідження й оцінки висновку експерта сприяє

з'ясуванню італійської моделі залучення судового експерта з метою в подальшому розглянути перспективу її запозичення у національну модель судово-експертного забезпечення кримінального судочинства. По-друге, в процесі свого історичного розвитку Італія здійснила спробу переходу від інквізиційного до змагального типу процесу, що, вочевидь, мало вплив на статус судового

експерта, процесуальні можливості сторін щодо залучення такого учасника процесу в кримінальне провадження.

Аналіз дослідження цієї проблеми. В Україні відсутні наукові дослідження у сфері судово-експертного забезпечення кримінального провадження в Італії. Водночас окремі питання кримінального процесу Італії досліджувалися такими іноземними вченими, як Дж. Ілюмінаті, Н. Хенсон, М. Каяніелло, Л. Лупарія, Е. Гранде, М. Фабрі, М. Плоскоу та інші. Над визначенням впливу типу процесу, який переважає в державі, на процесуальні можливості сторін у провадженні працювали Р. Беран, Б. Тернер, С. Луджері, Л. Чаншенг, Т. Деканьї та інші.

Метою статті є дослідження організації та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні Італії, а також аналіз впливу типу процесу на залучення експерта у кримінальне провадження.

Основний зміст. Тип процесу, який домінує в державі, вочевидь, впливає на порядок залучення судового експерта у кримінальне провадження.

У кримінальному процесі держав загального права, де домінує *змагальна система*, сторони самостійно залучають експертів для проведення судової експертизи, оплачуючи таку діяльність експерта за власний кошт. За загальним правилом, такі експерти не наділяються самостійним статусом відповідно до процесуального законодавства. На них поширюється процесуальний статус свідка.

Розглядаючи цей підхід до організації судової експертизи, доречно виділити безумовні переваги. Зокрема, за допомогою такої форми залучення експерта у провадження повною мірою реалізується принцип рівності та змагальності у судовому процесі, адже саме сторони стають рушієм процесу, пропонуючи до дослідження судом такі докази, як висновок судової експертизи (або ж, до прикладу, усні пояснення експерта за результатами проведення ним судової експертизи, які також набуватимуть значення доказу у справі).

Водночас така модель залучення експерта має вади та ризики: у певних ситуаціях це може призвести до низької якості висновків експерта, подання необмеженої їх кількості у судове провадження, що потенційно матиме наслідком «затягування» процесу та низьку якість судочинства. Питання належної якості такого експертного висновку, а також неупередженості та об'єктивності судового експерта, який надає висновок, у цьому контексті є особливо гострим, зважаючи на те, що кожна зі сторін може намагатися впливати на експерта з тим, аби наданий ним висновок найбільш повно задовольнив сторону, яка замовила експертне дослідження.

Припускаю, що таким зловживанням мала б запобігти гарантована можливість іншої сторони

також залучити відповідного фахівця як судового експерта у кримінальне провадження. Для позначення такого «протистояння» між висновками судових експертів сторін, коли один висновок експерта суперечить іншому, використовується термін “battle of experts” [1]. Однак, по-перше, зважаючи на ризик свідомого підігрування, створення помилок судовими експертами на користь сторін, які їх замовили, виникають побоювання про загрозу здійснення справедливого правосуддя у провадженні. Крім цього, по-друге, залучення експертів є диспозитивним правом, а не обов'язком сторін, і його реалізація значною мірою залежить від професійного рівня сторін (компетентності професійних учасників процесу – прокурора та захисника), від їх обізнаності про можливості відповідних видів судових експертиз щодо встановлення за їх допомогою тих чи інших обставин конкретного кримінального провадження. По-третє, внаслідок різних факторів (рівня компетентності, фінансових можливостей сторони захисту замовити судову експертизу чи експертизи, організаційних, будь-яких суб'єктивних), сторони (особливо сторона захисту) можуть не залучити судових експертів, чим завідомо ставлять себе у гірше процесуальне становище, «уникаючи бою» взагалі або не використовуючи усі надані процесуальним законом можливості щодо спростування висновків експертів протилежної сторони, і у кінцевому наслідку перед судом у змагальному процесі може поставати викривлена, незбалансована картина презентації і оспоровання доказів сторонами.

Важливо, аби незалежно від того, хто виступатиме замовником експертного дослідження, в результаті його проведення були отримані належні та об'єктивні результати дослідження, які ґрунтуються на особливостях предмету дослідження та спеціальних знаннях. Доречно підтримати позицію проф. медицини Р. Берана, який зазначає, що «... експерт повинен діяти як незалежний агент, а не бути представником адвоката. Експерт не має обов'язку «підкуватися» про схвалення його висновку адвокатом. Навіть більше, експерт повинен запропонувати таку позицію, яка покликана допомогти суду встановити істину у кожному конкретному разі» [2, с. 135].

У державах континентального права, де історично утвердився *інквізиційний* (а також – *змішаний тип процесу* (елементи як обвинувального, так і змагального процесів)), особа, яку залучено для проведення судової експертизи у кримінальне провадження, набуває самостійного процесуального статусу судового експерта. За такого підходу суд не лише спостерігає за процесом «зі сторони», а й набуває певних активних повноважень. До прикладу, в окремих випадках на стадії судового розгляду суд може самостійно залучити судового експерта для проведення судової експертизи.

Завданням судового експерта є допомога суду під час встановлення обставин справи та постановлення рішення у справі шляхом проведення експертного дослідження зі застосуванням спеціальних знань. Для позначення такої «допомоги» в італійській, німецькій та французькій доктрині використовують терміни “richtergehilfe” (німецькою) або “auxiliaries” (французькою), розуміючи під ними так званих «помічників суду» [3, с. 25].

Вважається, що висновок офіційно призначеного експерта у провадженні (тобто експерта, призначеного судом) є більш вагомим з огляду на те, що йому надається більше довіри. Т. Бродерс вважає, що експерт, призначений судом, здійснює судову експертизу з метою пошуку істини, роблячи таку експертизу доступною як для сторони обвинувачення, так і сторони захисту, уникаючи «непотрібного дублювання», яке часто виникає, коли два експерти, залучені сторонами з протилежними інтересами, вивчають один і той же об'єкт експертизи [4, с. 250]. Не заперечуючи переваг, за такого підходу є очевидними його недоліки у вигляді можливості підкупу судді сторонами або іншими зацікавленими особами, упередженості судді внаслідок суб'єктивних причин, незаконного тиску на суддю (наприклад, як зі сторони захисту, так і сторони обвинувачення, суб'єктів владних повноважень) тощо.

Загалом зазначені типи процесу не знаходяться ані в опозиції, ані в ізоляції: оцінка фактичних доказів в обох відрізняється більше за стилем, ніж по суті. Так, судді в змагальній системі часто відіграють «запитуючу» роль, тоді як у деяких системах континентального права, таких як Італія, є певний крок до перехресного допиту свідків, який існує в державах загального права [5].

Важливо відмітити, що незалежно від суб'єкта залучення судового експерта у кримінальне провадження, що, очевидно, зумовлено особливостями національної системи конкретної держави, є необхідним дотримання однакових стандартів прав людини з тим, аби кожному було забезпечене реальне право на справедливий суд. У справі *«Мантованеллі проти Франції»* ЄСПЛ зазначає, що серед елементів справедливого судового розгляду є право на змагальний судовий розгляд, одним з положень якого є можливість для сторін не лише повідомити та надати будь-які докази, аби суд задовольнив вимоги зазначеної сторони, а й коментувати подані іншою стороною докази та зауваження; так, навіть у випадку, коли експерт призначається судом, сторони повинні мати змогу брати участь у допиті експерта або дослідженні документів, поданих експертом [6]. Відповідно, справедливий судовий розгляд охоплює також права, пов'язані із залученням судового експерта у кримінальне провадження.

Перехід Італії від інквізиційної до змагальної системи

У процесі свого розвитку Італія, належачи історично до континентальної системи права, якій характерний інквізиційний тип процесу, поступово почала запозичувати риси змагального типу процесу. За своїм змістом такий перехід є новаторським у Європі та характерний саме Італії.

Прийнятий у 1988 році КПК Італії був революційний, адже передбачав докорінну зміну організації кримінального процесу: можливість проведення досудового розслідування обома сторонами; змагальне представлення доказів та перехресний допит; зменшення можливостей судді збирати докази (обмежуючись винятково випадком абсолютної необхідності; чітке законодавче відокремлення судового етапу від досудового розслідування. Водночас збереглися елементи традиційної континентальної моделі: відсутність суду присяжних (за винятком “court of assise” – склад суду з шести суддів-присяжних та двох професійних суддів, який розглядає окремі найбільш серйозні злочини), вирішення справи залишається в руках професійних суддів, суддя має окремі повноваження щодо представлення доказів, широкі права на апеляцію тощо [7, с. 570–571]. Розробники кодексу вважали, що найкращим середовищем для доказування фактів та розкриття істини є контекст, у якому існують протилежні точки зору. Як наслідок, рішення суду повинно базуватися винятково на доказах, отриманих усно, та безпосередньо вивчених у процесі судового розгляду та за допомогою перехресного допиту [8, с. 3]. Такий підхід (Italian Accusatorial System) є протиположним до типового інквізиційного процесу, де судові рішення ґрунтуються на доказах, зібраних в односторонньому порядку на досудовому розслідуванні [9, с. 309–310].

Внаслідок реформування кримінально-процесуального законодавства 1988 року було надано як стороні обвинувачення, так і стороні захисту широкі «слідчі» повноваження, які полягали у тому, що сторони можуть самостійно збирати докази в процесі встановлення фактичних обставин справи. Сторона обвинувачення, зокрема прокурор з кримінальною поліцією, має право проводити досудове розслідування, а сторона захисту має повноваження щодо проведення власного розслідування – так звані «захисні розслідування» (ст. 327-bis КПК Італії). Дані, отримані в результаті такого розслідування, можуть бути використані як докази у провадженні [10, с. 54].

У 1999 році у ст. 111 Конституції Італії встановлено правило, яке слугує основою процесу доказування у кримінальному провадженні: «докази повинні бути заслухані перед сторонами, і кожна сторона повинна мати можливість подати «проти-

лежні» докази та надавати свої аргументи щодо доказів, наданих іншою стороною провадження.

Також доречно наголосити, що попри те, що потерпілі можуть бути зацікавлені в проведенні судової експертизи, все ж право самостійно залучити експерта для них не передбачено, винятково шляхом звернення з клопотанням до сторони обвинувачення потерпілі можуть впливати на залучення експерта у провадження [11].

Відповідно до Закону Італійської Республіки від 7 грудня 2000 р. № 397 під назвою «Правила щодо розслідувань захисту» в межах такого власного розслідування захисники можуть опитувати свідків, оглядати за дозволом судді приватні місця, ознайомлюватися й перевіряти вже наявні докази у справі. Також вони можуть користуватися допомогою «замісників» – приватних уповноважених агентів та технічних консультантів для проведення всіх цих заходів. Усі знайдені захисником докази потім збираються в конкретне досьє, яке називається «досьє захисника» [12, с. 19]. У цьому контексті доречно згадати ст. 190 КПК Італії, відповідно до якої докази повинні бути прийняті у провадження на вимогу сторони. Суддя, розглянувши таке клопотання сторони, приймає рішення про врахування такого доказу або неврахування з підстав того, що вони отримані з порушенням закону або ж не мають відношення до конкретного кримінального провадження.

КПК Італії 1988 року передбачив можливість прямого та перехресного допиту експерта (ст. 498-499 КПК). При цьому в кримінальному процесі Італії є деякі суттєві відхилення від чистого змагального типу процесу. Зокрема не лише сторони є «рушієм процесу»: КПК передбачає випадки, коли збір доказів здійснюється за ініціативою судді (ст. 195, ст. 224). У ст. 507 КПК Італії зазначено, що у судовому провадженні після дослідження наданих сторонами доказів суддя може також доручити збір нових доказів у разі, якщо це абсолютно необхідно [13, с. 127–137].

Водночас в Італії, так само як і у Франції, статус експерта, призначеного судом, набуває іншого значення, аніж статус експерта, залученого сторонами, про що йтиметься нижче.

Судова експертиза в Італії

Відповідно до ч.1 ст.220 КПК Італії судова експертиза допускається у випадках, коли є необхідність отримати певні відомості за допомогою конкретних технічних, наукових чи мистецьких навичок. При цьому, як визначено у ч. 2 ст. 220 КПК Італії, судова експертиза не може встановлювати інформацію щодо схильності особи до вчинення злочину, професіоналізму особи у вчиненні злочину, а також судовий експерт не може проводити експертне дослідження щодо таких характеристик, як характер обвинуваченого чи психічні властивості особи, які не залежать

від патологічних причин, за винятком випадків, передбачених в цілях виконання покарання чи застосування заходів безпеки.

Експерт, залучений суддею

За загальним правилом, судовий експерт у кримінальне провадження залучається державою, зокрема, на стадії досудового розслідування слідчим суддею або судом – на стадії судового розгляду за клопотанням сторін кримінального провадження. При цьому сам факт наявності клопотання сторін не зобов'язує прийняти рішення про залучення експерта для проведення судової експертизи, а отже, фахівець у певній галузі залучається у судове провадження лише у разі, якщо суд дійде висновку щодо необхідності надання висновку щодо певного питання, яке стосується сфери його знань. Такий експерт у кримінальному провадженні Італії називається «perito» («експерт»).

Відповідно до ст. 224 КПК Італії суддя залучає судового експерта шляхом винесення відповідного наказу (*“ordinanza motivata”*), у якому зазначається короткий опис об'єкта, який підлягає експертизі, а також дата, час і місце, на які призначається явка експерта. Суддя призначає дату явки експерта, а також вживає заходів щодо явки осіб, які підлягають експертизі.

Якщо проведення експертизи вимагає попереднього відбору зразків для проведення такої експертизи, зокрема, якщо для проведення експертизи необхідно здійснити дії, пов'язані з впливом на особисту свободу (наприклад, отримання слини чи волосся з метою визначення ДНК, про що згадується безпосередньо в КПК Італії), а згода особи відсутня, суддя приймає рішення про примусове відібрання таких зразків відповідним наказом (ст. 224-bis КПК Італії).

Судовим експертом може бути фізична особа, яка зареєстрована у відповідних реєстрах, а також має спеціальні знання у певній галузі знань (221 КПК Італії). Не може бути залученою як судового експерта у кримінальне провадження особу, яка (222 КПК Італії):

- є неповнолітньою або засуджена за вчинення злочину, судимість якої не знята або не погашена; особа з психічними захворюваннями;
- особа, якій заборонено тимчасово обіймати державні посади чи займатися певною діяльністю;
- особа, до якої застосовані заходи забезпечення кримінального провадження;
- особа, яка у цьому кримінальному провадженні виступає як свідок чи перекладач;
- особа, яка виступала спеціалістом (технічним консультантом) на стадії досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні.

У разі, якщо питання, які виносяться для вирішення шляхом проведення експертного дослідження, мають значну складність або вимагають

знань з різних дисциплін, є можливим залучати двох або більше експертів для проведення судової експертизи (ч.2 ст. 221 КПК України).

Для того, аби судовий експерт був офіційно призначений у конкретному кримінальному провадженні, суддя, з'ясувавши відомості про експерта, попереджає його про зобов'язання та відповідальність, передбачені кримінальним законом, і пропонує йому зробити таку заяву: «Я знаю про моральну та юридичну відповідальність, яку я беру на себе під час виконання доручення, я беру на себе зобов'язання виконувати свою діяльність не з іншою метою, ніж оприлюднювати правду і зберігати таємницю під час здійснення судової експертизи» (ст. 226 КПК Італії). Після цього суддя формулює та зазначає в наказі про призначення судового експерта (*“ordinanza motivata”*) відповідні питання, вислухавши пропозиції питань сторін.

Експерт зазначає день, час і місце, з яких розпочнуться дії експерта в усній формі, що письмово фіксується суддею. Відповідно до ст.228 КПК Італії суддя може дозволити судовому експерту (*“perito”*) використовувати його довірених допоміжних працівників (*“auxiliaries”*) для здійснення матеріальної діяльності під час проведення судової експертизи, що не включає оцінку та надання висновку за результатами такої судової експертизи.

Якщо під час здійснення експертного дослідження у судового експерта виникають питання щодо його повноважень чи меж доручення, вирішення таких питань (про межі та повноваження такого експерта) передається на розгляд судді. При цьому судовий експерт продовжує здійснювати свою експертну діяльність. Відповідно до ст.232 КПК Італії грошова компенсація експерта виплачується після винесення відповідної ухвали судді, який приймав рішення про залучення такого експерта, за правилами спеціальних законів.

Цікавим є підхід законодавця Італії щодо оформлення судовим експертом результатів проведеного експертного дослідження. Так, згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства Італії не є обов'язковим складення таким експертом письмового висновку. За загальним правилом, експерт після проведення експертного дослідження негайно відповідає в усній формі на запитання, зазначені в наказі суду про залучення експерта. Якщо через складність запитань експерт не впевнений, що зможе відповісти негайно, він може клопотати про встановлення терміну для надання ним відповідей. Суддя за результатами розгляду такого клопотання може прийняти одне з двох рішень: або надає строк для відповіді не більше, ніж 90 днів, протягом яких експерт повинен відповісти на запитання; або приймає рішення про заміну такого судового експерта. Якщо в процесі експертного дослідження виявиться, що питання, винесені для вирішення судовою ек-

спертизою, є особливо складними, за мотивованим клопотанням експерта строк надання відповідей на запитання судовим експертом може бути продовжений декілька разів на періоди, що не перевищують тридцяти днів. При цьому строк відповіді на запитання, навіть за умов, якщо він продовжений, не може перевищувати шести місяців.

За загальним правилом, висновок судового експерта є усним, однак за умов, якщо важливо проілюструвати думку письмовими записами, експерт може клопотати про подання письмового висновку. Судовий експерт після проведення дослідження підлягає як прямому, так і перехресному допиту, протягом якого може користуватися робочими записами, які були ним зроблені під час дослідження. Важливо відмітити, що на практиці в Італії дедалі частіше суди зобов'язують експертів надавати письмовий звіт, який вважається самостійним доказом у справі (ч. 5 § 227 КПК Італії) поруч із свідченнями експерта, отриманими в результаті допиту останнього. Відповідно, *суд, під час прийняття рішення може керуватися як усними свідченнями судового експерта, так і письмовими висновками останнього.*

У випадках, якщо протягом строку, встановленого у наказі суду, судовий експерт не висловить свою думку щодо проведеного експертного дослідження; або якщо прохання про продовження проведення експертного дослідження не прийнято; або якщо він недбало виконує покладене на нього завдання; у випадках відводу судовий експерт за рішенням суду після його заслуховування може бути замінений судом. Копія такого рішення надсилається до колегії, до якої належить експерт. Експерт, щодо якого було прийнято рішення про заміну, повинен негайно надати судді документи та результати вже проведених експертних операцій. Якщо експерт відмовився виконувати свої обов'язки або недбало їх виконує, на експерта, якого замінюють, може бути накладений штраф у розмірі від 154 до 1 549 євро.

Експерт, залучений сторонами

Сторони у кримінальному провадженні мають право бути проінформованими про графік роботи судового експерта, брати участь у деяких заходах, що проводяться судовим експертом, особисто або через технічних консультантів, надавати коментарі та пропозиції щодо проведення експертного дослідження, оспорювати висновок експерта під час судового розгляду, подавати усні або письмові висновки, якщо існують суттєві розбіжності у питаннях, які розглядаються судом.

Італійський законодавець також має досвід запровадження такого учасника кримінального провадження як «технічного консультанта» (*“technicien”*), пов'язуючи діяльність таких фахівців у певній сфері з наданням допомоги сторонам шляхом застосування спеціальних знань

під час здійснення досудового розслідування (ст. 225, 230, 233 Кримінального процесуального кодексу Італії).

Варто відмітити, що Кримінально-процесуальний кодекс 1930 року передбачав можливість сторін залучити таких технічних консультантів лише у разі, якщо судом вже був залучений судовий експерт (*“perito”*) у провадження. Проте норми щодо залучення технічного консультанта сторонами КПК Італії 1988 року зробили право на залучення судових експертів незалежним від волі судді.

Відповідно до ст. 225 КПК Італії кожна зі сторін має право призначати своїх технічних консультантів у кількості не більшій для кожної сторони, ніж кількість офіційно призначених суддею експертів. За загальним правилом, сторона, яка залучає такого «технічного консультанта», повинна оплатити його послуги, проте у окремих випадках, передбачених італійським законодавством про підтримку бідних верств населення, сторони мають право на допомогу технічного консультанта за рахунок держави.

Такі «технічні консультанти» повинні відповідати вимогам, які ставляться до судових експертів у кримінальному провадженні: володіти спеціальними знаннями та бути включені у відповідні реєстри судових експертів. ***Відмінність між «офіційно призначеним судовим експертом» та «технічним консультантом» полягає в тому, що останній залучається у кримінальне провадження стороною, а не судом.***

Відповідно до ст. 230 КПК Італії технічні консультанти можуть подавати зауваження до висновку судового експерта. Також вони можуть брати участь у здійсненні експертного дослідження, пропонуючи експерту конкретні види операцій, роблячи зауваження та застереження, які повинні бути зазначені судовим експертом у звіті. У разі, якщо технічні консультанти були залучені у судове провадження після проведення судової експертизи судовим експертом, вони мають право ознайомитися із висновком експерта, а також клопотати перед суддею про можливість самим оглянути особу, річ та місце, щодо якого здійснювалась судова експертиза. Важливо, що призначення технічних консультантів та здійснення їх діяльності не можуть затягувати проведення судової експертизи та виконання інших процедурних заходів.

Водночас кожна зі сторін, якщо не підготовлено жодного висновку експерта, може призначити за своїм розпорядженням числом, що не перевищує двох, власних технічних консультантів (ст. 233 КПК Італії). Відповідно до ст. 121 КПК Італії сторони можуть залучити таких технічних консультантів на будь-якому етапі судового розгляду. Такі технічні консультанти можуть провести самостійне експертне дослідження, висло-

вивши свою думку судді, в тому числі подавши коротке резюме (*“giudice memorie”*).

На стадії судового розгляду суддя, на прохання сторони захисту, може дозволити технічному консультанту сторони захисту оглянути речі, вилучені в місці їх знаходження, взяти участь в експертному дослідженні або дослідити об'єкт шляхом проведення самостійного експертного дослідження. На стадії досудового розслідування такий дозвіл може надаватися прокурором за клопотанням захисника. Якщо прокурор відмовив у задоволенні такого клопотання, захисник може оскаржити в суді таку відмову. Прокурор також має право призначити свого технічного консультанта, обираючи зазвичай особу, зареєстровану в Реєстрі експертів.

Дискусійним в італійській правовій доктрині є питання, чи можуть такі технічні консультанти брати участь у перехресному допиті призначеного судом експерта. Частина науковців підтримують таку позицію, але сформованою практикою така можливість відкинута з припущення, що допит судового експерта регулюється правилами слухання свідка. С. Руджері вважає такий підхід формалістичним, який не враховує відмінностей між експертизою щодо фактичних та технічних питань [11, с. 85–86].

Інше

В Італії, аналогічно з Францією та Німеччиною, суддя під час прийняття остаточного рішення повинен пояснити, чому і в якій мірі певний експертний висновок буде врахований. Суддя, який розглядає справу по суті, в італійському судовому процесі є «арбітром», який повинен проаналізувати належність, об'єктивність та достовірність такого висновку судового експерта, зазначивши у кінцевому рішенні за результатами розгляду справи причини, чому висновок судового експерта враховується. Такі причини зазначаються у відповідних «мотиваціях» (*“motivazioni”*), які за своїм змістом є звітами (частинами судового рішення) про те, як судді прийняли рішення, зокрема, у них описується, які докази були розглянуті, які серед інших були враховані, а які відкинуті та з яких причин.

У випадках, якщо у висновках судового експерта міститься завідомо неправдива інформація, Кримінальний кодекс Італії (§373 КК Італії) передбачає відповідальність у вигляді позбавлення волі від двох до шести років. Притягнення до відповідальності за таке правопорушення спричиняє автоматичне відсторонення від здійснення професійної діяльності на певний період часу. Також §374 Кримінального кодексу Італії встановлює відповідальність за процесуальне шахрайство судовим експертом, яке полягає у тому, що судовий експерт шахрайським способом будь-яким чином змінює предмети, місця чи осіб

під час виконання своєї місії з метою обману суду. За вчинення цього злочину передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі від одного до п'яти років [14].

Організаційні моменти призначення судового експерта: Реєстр судових експертів

Суддя призначає експерта з числа осіб, зареєстрованих у спеціальному реєстрі експертів Суду. У виняткових випадках суддя може призначити як судового експерта особу з особливим досвідом у конкретній галузі знань, при цьому призначається, якщо це можливо, особа, яка здійснює свою професійну діяльність у державному органі. Суддя у своєму рішенні про залучення такого судового експерта повинен зазначити причини вибору саме цієї конкретної особи (§67 Положення про прийняття до кримінального процесуального кодексу) [15].

Порядок упорядкування та ведення Реєстру судових експертів у кримінальних справах (*“Albo dei periti in materia penale”*) регулюється Положенням про прийняття кримінального процесуального кодексу (Далі – Положення). Так, у кожному суді укладається відповідний реєстр судових експертів, який поділений на категорії експертів з судової медицини, психіатрії, бухгалтерського обліку, інженерних та суміжних спеціальностей, дорожньо-транспортних пригод та дорожнього руху, балістики, хімії, рукописного аналізу та порівняння тощо.

Наприклад, у Реєстрі судів регіону Калабрія (*Elenco Delle Categorie Dei Consulenti Tecnici Di Ufficio E Dei Periti Configurati Negli Albi Speciali Del Tribunale Di Reggio Calabria*) зазначено, що у всіх реєстрах судових експертів Італії повинні бути серед іншого такі категорії, як: балісти, каліграфи / графологи / графічні експерти, хіміки, бухгалтери / бухгалтерки, експерти з аварій (включаючи дорожній рух), інженери та суміжні спеціальності, перекладачі / перекладачки, лікарі-хірурги / стоматологи / психіатри [16].

§68 Положення передбачає, що Реєстр судових експертів веде голова суду. Також при судах створені відповідні Комітети, які обговорюють та приймають рішення щодо включення чи невключення особи в Реєстр судових експертів, чи скасування реєстрації особи як судового експерта у відповідних Реєстрах. Цей Комітет очолює голова суду, до його складу входять прокурор, голова Асоціації адвокатів, представник професійної асоціації, до якої входить особа, яка бажає бути включена у Реєстр судових експертів, або представник Торгово-промислової палати (якщо особа не входить в такі асоціації). Комітет приймає рішення більшістю голосів. У разі нерівності голосів голос Президента Комітету (голови суду) є визначальним.

За загальним правилом, Реєстр є постійним. При цьому кожні два роки Комітет повинен

переглядати Реєстр з метою уточнення питань щодо скасування реєстрації особи як судового експерта у таких Реєстрах (наприклад, якщо виникла перешкода виконувати посадові обов'язки або подано заяву про скасування запису особи як судового експерта).

Якщо особа володіє спеціальними знаннями і бажає бути включеною у такий Реєстр, їй потрібно подати запит на реєстрацію, адресований голові суду, витяг із акта народження, посвідчення відсутності судимості, посвідчення про проживання в районі суду та документи, що засвідчують особливу компетентність заявника (§69 Положення). Також особа, яка претендує на те, аби бути включеною у цей Реєстр, повинна мати «дзеркальну моральну поведінку» та бути зареєстрованою протягом принаймні двох років у відповідних професійних реєстрах (реєстрі державної асоціації експертів чи в реєстрі торгово-промислової палати). Також необхідно сплатити державний збір у розмірі відповідно до ставки, що діє на момент подання заяви (сьогодні це 16 євро).

Важливим є той факт, що ніхто не може бути зареєстрований у більш ніж одному Суді, а реєстрація може бути подана лише до Реєстру експертів Суду, в окрузі якого проживає кандидат.

Запит на реєстрацію в Реєстрі залишається призупиненим на час, коли щодо особи відкрите кримінальне провадження. Також у випадку, якщо особа зареєстрована у Реєстрі експертів, але не виконала без поважних причин експертного дослідження, відповідно до § 70 Положення до неї можуть бути застосовані санкції у вигляді попередження; або відсторонення від Реєстру на строк не більше одного року; або скасування запису особи як експерта в Реєстрі. Для того, аби було прийняте таке рішення щодо експерта, голова суду звертається рекомендаційним листом з підтвердженням отримання до судового експерта, пропонуючи йому надати письмові пояснення протягом десяти днів з моменту отримання листа. Після закінчення цього терміну Комітет приймає рішення щодо такої особи.

Висновки. Попри впровадження в національну систему Італії елементів змагального процесу, підхід до організації та проведення судової експертизи свідчить про домінуючу роль експертів, які призначаються судом. Водночас право сторін залучати технічних консультантів гарантує можливість отримати власні експертні висновки та впливати на вирішення справи у суді шляхом надання таких висновків та можливості аналізу та оцінки технічними консультантами експертних висновків, наданих експертом, призначеним судом у кримінальне провадження. Очевидним недоліком в організації залучення судового експерта у кримінальне провадження є слабка ініціативна роль потерпілого, яка полягає у неможливості самостійно залучити експерта у кримінальне провадження.

Житєпамьпа

1. Neil Henson, A Taste of Their Own Medicine: Examining the Admissibility of Experts' Prior Malpractice Under the Federal Rules of Evidence, 71 *Vanderbilt Law Review* 995 (2018), P. 997. URL: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vlr/vol71/iss3/5>.
2. Beran R., The role of the expert witness In the adversarial legal system, *Journal of Law and Medicine*, 17(1)/2009, p. 135.
3. Comparative study on expert witnesses in court proceedings (English). Washington, DC: World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/801721468339116562/Comparative-study-on-expert-witnesses-in-court-proceedings>.
4. van Koppen PJ, Penrod SD. Adversarial versus Inquisitorial justice: Psychological perspectives on criminal justice systems. New York: Plenum, 2003.
5. Turner B., Expert Opinion in Court: A Comparison of Approaches, Wiley Encyclopedia of Forensic Science, 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/259475321_Expert_Opinion_in_Court_A_Comparison_of_Approaches.
6. Mantovanelli v. France, 8/1996/627/810, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 February 1997, URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b68820.html> [accessed 29 January 2019] (§ 33-36).
7. Giulio Illuminati, The Frustrated Turn to Adversarial Procedure in Italy (Italian Criminal Procedure Code of 1988), 4 Wash. U. Global Stud. L. Rev. 567 (2005), https://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/5.
8. Caianiello, Michele, The Italian Public Prosecutor: An Inquisitorial Figure in Adversarial Proceedings? (December 23, 2011). Transnational perspectives on prosecutorial power, E. Luna, M. Wade, eds., Oxford University Press, 2011. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1976204>.
9. Giulio Illuminati, The Accusatorial Process from the Italian Point of View, 35 N.C. J. Int'l L. & Com. Reg. 297 (2009). URL: <https://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/2>.
10. Luca Lupária, The Italian Criminal Procedure Thirty Years after the Great Reform, in *Roma Tre Law Review*, 1, 2019, p. 26–72.
11. Stefano Ruggeri, Audi Alteram Partem in Criminal Proceedings: Towards a Participatory Understanding of Criminal Justice in Europe and Latin America, Kindle Edition (2017): 706 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-54573-8>.
12. Li, Changsheng. "Adversary System Experiment in Continental Europe: Several Lessons from the Italian Experience." *Journal of Programming Languages* 1 (2008): 13–21.
13. E. Grande, Italian Criminal Justice: Borrowing and Resistance, 2000, at 245; J. Herrmann, Models for the Reform of the Criminal Trial in Eastern Europe: A Comparative Perspective, in Saint Louis-Warsaw Transatlantic Law Journal, 1996, pp. 127-137.
14. Criminal Procedure Code of the Republic of Italy. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Italy/show>.
15. Enactment provisions of the Code of criminal proceedings, 67–72. URL: <http://www.tribunale.reggiocalabria.giustizia.it/ufficio-albi-consulenti-e-periti> 189.html.
16. Ufficio Ausiliari e Albi Speciali CTU-Periti. URL: <http://www.tribunale.reggiocalabria.giustizia.it/ufficio-albi-consulenti-e-periti> 189.html.
17. Decaigny, T. (2014). Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights. *New Journal of European Criminal Law*, 5(2), 149–166. <https://doi.org/10.1177/203228441400500203>.
18. Caianiello, Michele, Law of Evidence at the International Criminal Court: Blending Accusatorial and Inquisitorial Models (May 16, 2011). *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation*, Vol. 36, p. 287, Winter 2011. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1843304>.
19. Caianiello, Michele and Illuminati, Giulio, The Investigative Stage of Criminal Proceeding in Italy. Suspects in Europe. Procedural rights at the investigative stage of the criminal process in the European Union, pp. 129–248, Ed Cape, Jacqueline Hodgson, Ties Prakken, Taru Spronken, eds., Intersentia, 2007. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1813702>.
20. Dwyer, Deirdre. "Changing Approaches to Expert Evidence in England and Italy". *International Commentary on Evidence*, vol. 1, no. 2, 1999–2004. p. [i]-21. Hein Online.
21. Fabri, Marco, Criminal Procedure and Public Prosecution Reform in Italy: A Flash Back (January 9, 2017). *International Journal for Court Administration*, Vol. 1, No. 1, 2008. URL: <https://ssrn.com/abstract=2896079>.
22. Morris Ploscowe, The Expert Witness in Criminal Cases in France, Germany, and Italy, *Law and Contemporary Problems*. 504–509 (1935) URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol2/iss4/11>.